

Spanning tussen kerk en staat is van alle tijden. Het begon al in de tijd van het Romeinse Rijk, toen bisschop en kerkvader Ambrosius keizer Theodosius gebruikte om zelf machtiger te worden. Waarom had Ambrosius zoveel macht en wat was de invloed op de verhouding tussen kerk en staat?

Lucas Brinkhuis

In het jaar 388 stak een groepje christelijke monniken een synagoge in brand in Callinicum, het huidige Raqqā in Syrië. De synagoge stond in een legerkamp in de oostelijke uithoek van het Romeinse Rijk. De keizer van die tijd, Theodosius, besloot hierop dat de schuldigen gestraft moesten worden en droeg

Beeld van keizerin Helena in de Kruisverheffingsbasiliek te Raalte. Foto: Lucas Brinkhuis

de lokale bisschop op de synagoge te herstellen. Op het eerste gezicht lijkt de kous hiermee af. Toch gingen de schuldigen vrijuit en werd de synagoge niet meer opgebouwd. Waarom? In Milaan verzette één bisschop en kerkvader zich tegen dit besluit: Ambrosius. In dit artikel vertel ik wie Ambrosius was, waarom hij zoveel te zeggen had over de besluiten van de keizer en hoe de verhoudingen tussen kerk en staat (in dit geval de vroege christelijke kerk en het

schap Ambrosius naar voren schoof als nieuwe bisschop. Ambrosius wilde eigenlijk niet, maar toen de toenmalige keizer Valentinianus ook zijn steun uitsprak, kon hij niet meer terug.

Veel invloed

Ambrosius had als bisschop van Milaan een zeer invloedrijke positie. Dit kwam omdat Milaan de zetel was van de keizer en het christendom in deze tijd al sterk verweven was met

Ambrosius had als bisschop van Milaan veel invloed

Romeinse Rijk) zo kwamen te liggen. Ambrosius (339-397) werd geboren in Trier in een familie van hoge ambtenaren binnen het Romeinse Rijk, zijn vader was prefect van Gallië (Frankrijk). Na een uitstekende klassiek Romeinse opleiding werd ook Ambrosius actief binnen het Romeinse staatsapparaat en in 374 was hij de gouverneur in Milaan. Op hetzelfde moment woedde in de christelijke kerk daar een hevige theologische strijd tussen de twee hoofdstromingen van het christendom in die tijd: de Homoousianen en de Arianen. De Homoousianen stelden dat Jezus en God “van dezelfde substantie” zijn, de Arianen stelden dat Jezus een schepsel van God was. Tijdens het concilie van Nicea in 325 besloten de bisschoppen dat de Homoousianen gelijk hadden, maar de Arianen bleven bestaan, ook in Milaan. De spanningen tussen deze twee groepen liepen zelfs zo hoog op dat rellen dreigden. Hierop kwam Ambrosius hoogstpersoonlijk bemiddelen tussen de twee groepen. Dit lukte zo goed dat de christelijke gemeen-

het Romeinse Rijk. Met het Edict van Milaan zorgde keizer Constantijn er in 314 voor dat er in het Romeinse Rijk een relatieve godsdienstvrijheid was. Totdat keizer Theodosius in 380 het christendom (en dan specifiek de homoousiaanse variant) tot staatsgodsdienst uitriep. Theodosius wilde zich, net als de meeste andere keizers sinds Constantijn, dan ook presenteren als een goede christen. Hier hoorde ook bij dat hij luisterde naar zijn bisschop, Ambrosius, als het ging om religieuze zaken.

Ambrosius maakte hier gretig gebruik van en liet graag merken hoeveel invloed hij had over de keizers. In het geval van keizer Theodosius was dat ook zo. Door te dreigen met het niet meer krijgen van de communie, wist hij de keizer zo ver te krijgen om de monniken niet te straffen en de synagoge niet te herbouwen. Ambrosius ging zelfs zo ver om de keizer zichzelf publiek te laten vernederen. Toen in 390 een militair commandant gedood werd in het circus van Thessalonica gaf Theodosius de opdracht om de schuldigen

Geschiedenis van kerk en staat: Ambrosius en Theodosius

te straffen. Dit leidde tot een algeheel bloedbad in het circus waar soldaten meerdere mensen in het publiek doodden. Ambrosius dwong Theodosius daarop tot het doen van boete in het openbaar omdat de keizer volgens Ambrosius schuldig was aan de doodzonde van moord. De keizer deed dit en werd hierop weer in de kerk opgenomen.

Eigen gewin

Bij de dood van keizer Theodosius hield Ambrosius een toespraak waarin hij zeer positief sprak over de regeerperiode van de keizer. In deze toespraak vergelijkt Ambrosius het leven van Theodosius met allerlei verhalen uit de Bijbel. Tegen het einde van de toespraak verandert het onderwerp echter. In plaats van over Theodosius, vertelt Ambrosius nu over het leven van keizerin Helena. Dit verhaal is een goed voorbeeld van hoe Ambrosius elke situatie naar zijn hand zet. Zowel de Romeinse keizers uit deze tijd als de kerk verwezen graag terug naar de eerste christelijke keizer: Constantijn. Er was echter een probleem met deze keizer, hij was de zoon van een soldaat en een prostitute: de latere keizerin Helena.

Dit verhaal laat het potentiële gevaar van machtige religieuze posities zien

Ambrosius wist hier echter wel raad mee. Ambrosius draait niet om de professe van Helena heen, integendeel hij prijst haar en noemt haar een goede gastvrouw. Hij benadrukt dat de rol van gastvrouw zeer christelijk is, omdat zij zorgde voor haar naasten. Hij vergelijkt Helena vervolgens meerdere keren met Maria, onder andere met de zin: “Zoals Maria kwam om Eva te verlossen, zo kwam

Helena om de keizers te verlossen.” Hiermee bedoelt hij dat door de zoon van Helena (Constantijn) de Romeinse keizers christelijk werden en dat daarmee Helena te vergelijken valt met Maria als moeder van Jezus.

Het houdt hier echter niet op. Ambrosius haalt een verhaal aan wat in die tijd al een tijdje de ronde deed in de buurt van Jeruzalem. Helena zou na een visioen van God het kruis en de bijbehorende spijkers gevonden hebben die gebruikt waren voor de kruisiging van Jezus. Vervolgens zou Helena deze nagels hebben omgevormd tot een bit (voor een paard) en een diadeem en gaf deze aan Constantijn. Deze voorwerpen zouden later Constantijn geholpen hebben bij zijn militaire overwinningen.

Meer status

Historisch gezien is hier maar heel weinig van waar. Helena heeft inderdaad een reis naar Palestina gemaakt en heeft bijgedragen aan het christendom door mee te helpen aan de bouw van een aantal kerken. Daar houdt het echter op. Het is onduidelijk of Ambrosius dit verhaal echt geloofde of niet. Relevant is vooral dat deze machtsbeluste bisschop elk

gerucht naar zijn hand zette. Door dit verhaal zorgde hij ervoor dat de moeder van de eerste christelijke keizer meer status kreeg, en legde hij de nadruk op hoe belangrijk het is dat de Romeinse keizers christelijk zijn: het zorgt ervoor dat ze oorlogen winnen.

Dit verhaal leert ons de potentiële gevaren van machtige religieuze

Icoon van Ambrosius in Niedobczyce (Polen)
Foto: Wikimedia Commons

posities. Voor Ambrosius was het ambt van bisschop vooral een carrièrestap als politicus. Hij maakte gebruik van zijn positie om zijn politieke punten duidelijk te maken en het andere religies moeilijk te maken. Hij verdraaide verhalen om ze voor zijn eigen gewin uit te laten komen. Het geloof zelf leek voor hem meer op de achtergrond te staan. Ambrosius heeft op het gebied van de theologie en als leraar van Augustinus absoluut ook positieve bijdragen aan het christendom geleverd. Zijn misbruik van de macht verdient het echter ook om onthouden te worden, ook als waarschuwing voor onze tijd. ●

In deze serie komen interessante, schokkende en verrassende voorbeelden van historische spanningen tussen kerk en staat voorbij. In het volgende nummer gaat het over de Franse revolutie.